

بسم الله الرحمن الرحيم

سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلام

بحث در بررسی وجود یا عدم وجود سیاست جزائی اسلام در حوزه اقتصاد قرار دارد. در این زمینه بیان گردید که طبق روایات وارد شده در این زمینه می توان گفت: شارع در همه حوزه ها و از جمله حوزه اقتصاد، نسبت به تخلف از بایدها و نبایدها، جرم انگاری کرده و مجازات تعیین کرده است. در این زمینه تفاوتی بین تخلفات کبیره و صغیره نیست.

البته برخی از فقها جرم انگاری شارع را مختص به کبائر دانسته اند، اما اطلاق أدله، شامل کبائر و صغائر می شود؛ چون در آنها تعبیر «إِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدًّا وَ جَعَلَ لِمَنْ تَعَدَّى ذَلِكَ الْحَدَّ حَدًّا» به کار رفته است که قرار دادن حدّ برای تعدی از حدود اشیاء، اعم از حدود شرعی و تعزیرات است.

روایت دالّ بر وجود مجازات برای همه گناهان کبیره

برخی از روایات در باب جرم انگاری کبائر وارد شده است که به روشنی بیان کرده است که مقصود از حدّ، حدّ مجازاتی است. در این زمینه به روایتی به عنوان نمونه اشاره می شود.

در باب «بَابُ أَنَّ صَاحِبَ الْكَبِيرَةِ إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِ الْحَدُّ مَرَّتَيْنِ قُتِلَ فِي الثَّلَاثَةِ إِلَّا الرَّائِي فِي الرَّابِعَةِ» آمده است:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ صَفْوَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْمَاضِي ع قَالَ:
أَصْحَابُ الْكَبَائِرِ كُلِّهَا إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِمُ الْحَدُّ مَرَّتَيْنِ قُتِلُوا فِي الثَّلَاثَةِ.^۱

طریق شیخ کلینی برای نقل این روایت صحیح است؛ چون همه راویان از فضلاء و اجلای اصحاب هستند. علاوه بر شیخ کلینی، شیخ صدوق و شیخ طوسی نیز این روایت را نقل کرده اند که سند آنها نیز با مشکلی مواجه نیست.

تقریب استدلال به روایت یونس این چنین است که امام کاظم علیه السلام بیان کرده اند که مرتکبین گناهان کبیره - هر گناه کبیره ای که باشد - در صورتی که دو مرتبه حد بر آنها اقامه شود، در مرتبه سوم کشته خواهند شد. از این عبارت فهمیده می شود که همه گناهان کبیره دارای حد هستند و در مرتبه اول و دوم ارتکاب آنها اجراء می گردد. ظهور بلکه بالاتر از ظهور این است که هر گناه کبیره ای دارای مجازات است که این مجازات، اعم از مجازات های معینی است که در مواردی مثل زنا یا سرقت وجود دارد و مجازات هایی که مقدار آن از سوی شرع تعیین نشده است. در بحث اقتصاد نیز اگر گناه کبیره ای مانند اخذ ربا، سرقت، قماربازی و... صورت گیرد، مجازات وجود خواهد داشت.

در مقابل استدلال به روایت ذکر شده، ممکن است شبهه ای مطرح شود که اگر در روایت از تعبیر «اصحاب الكبائر كلهم يقام عليهم الحد مرتين و يقتلون في الثالثة» به کار برده می شد، دلالت بر وجود حد در همه گناهان کبیره داشت، اما در روایت این تعبیر به کار نرفته است بلکه تعبیر روایت به صورت «أَصْحَابُ الْكَبَائِرِ كُلِّهَا إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِمُ الْحَدُّ مَرَّتَيْنِ» است که مقصود از آن این چنین نیست که همه گناهان کبیره دارای حد هستند، بلکه در مقام این جهت است که در هر موردی که دو مرتبه حد انجام شده باشد، متخلفین در مرتبه سوم کشته خواهند شد، اما از این جهت که در چه مواردی بر آنها حد اقامه می شود، اساساً در مقام بیان نیست و لذا اثبات نمی شود که همه کبائر حد دارند. با پذیرش این شبهه، روایت ذکر شده دلیل مستقل نخواهد شد که تمامی کبائر دارای حد هستند و نسبت به آنها جرم انگاری صورت گرفته است.

جلسه: ۴۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵

درس: نظام اقتصادی اسلام
موضوع: بررسی وجود سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلامی
استاد: علی عندلیبی دام ظلّه

اما عدم پذیرش دلالت روایت یونس بر جرم انگاری نسبت به همه گناهان کبیره مشکلی ایجاد نمی کند؛ چون در مباحث پیشین با استناد به روایاتی که مشتمل بر روایات صحیح و موثق است، اثبات شد که نسبت به همه گناهان -اعم از کبیره و صغیره-، سیاست جزائی وجود دارد و برای متخلفین جرم انگاری شده است.

اشاره به برخی از گناهان کبیره در حوزه اقتصاد

تاکنون روشن شد که نسبت به گناهان کبیره جرم انگاری صورت گرفته و کسانی که مرتکب گناهان کبیره شوند، مجازات خواهند شد. گناهان کبیره در کلمات فقها مورد اشاره واقع شده اند، اما اشاره به گناهان کبیره در کلمات فقها، اختصاص به گناهان کبیره در باب اقتصاد نداشته است بلکه به همه گناهان اشاره کرده اند. اما در این مجال به تناسب اینکه بحث حاضر در مباحث اقتصادی است، به تعدادی از گناهان کبیره در حوزه اقتصاد اشاره می شود که در روایات مورد اشاره واقع شده اند.

ضابطه تشخیص گناهان کبیره

در روایات و کلمات فقها به ضابطه‌ی کبیره بودن گناهان اشاره شده است و در برخی روایات نیز به تعدادی از گناهان کبیره اشاره شده است. بررسی ضابطه‌ی کبیره بودن گناهان، متناسب با بحث حاضر نیست و لذا در این مجال به صورت خلاصه اشاره شده و بررسی کامل آن به مباحث فقه و اگذار می گردد.

امام خمینی در بیان ضابطه برای گناهان کبیره فرموده اند:

و أما الكبائر فهي كل معصية ورد التوعيد عليها بالنار أو بالعقاب أو شدد عليها تشديدا عظيما، أو دل دليل على كونها أكبر من بعض الكبائر أو مثله، أو حكم العقل بأنها كبيرة، أو كان في ارتكاز المشرعة كذلك، أو ورد النص بكونها كبيرة.^۱

در این عبارت ملاکات متعددی برای تشخیص گناهان کبیره ارائه شده است. اکثر فقها این بحث را به تناسب شرطیت عدالت در امام جماعت، در بحث نماز جماعت مطرح کرده اند.

به عنوان نمونه به تعدادی از روایات مرتبط با این بحث اشاره می شود:

۱- مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ قَالَ: كَتَبَ مَعِيَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي الْحَسَنِ ع- يَسْأَلُهُ عَنِ الْكِبَائِرِ كَمْ هِيَ وَ مَا هِيَ فَكَتَبَ الْكِبَائِرُ مِنْ اجْتِنَابِ مَا وَعَدَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ كَفَرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ إِذَا كَانَ مُؤْمِنًا وَ السَّبْعُ الْمَوْجِبَاتُ قَتْلُ النَّفْسِ الْحَرَامِ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ أَكْلُ الرِّبَا وَ التَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهِجْرَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَةِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ.^۲

۲- وَ عَنْهُ [محمد بن یعقوب عن علی بن ابراهیم] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُسْكَانَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: الْكِبَائِرُ سَبْعٌ قَتْلُ الْمُؤْمِنِ مُتَعَمِّدًا وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَةِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ وَ التَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهِجْرَةِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا وَ أَكْلُ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيْتَةِ وَ كُلُّ مَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ.^۳

۱. تحریر الوسيلة ۱: ۲۷۴.

۲. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۱۸.

۳. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۲۲.

جلسه: ۴۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵

درس: نظام اقتصادی اسلام
موضوع: بررسی وجود سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلامی
استاد: علی عندلیبی دام ظلّه

۳- وَ بِإِسْنَادِهِ [محمد بن علی بن الحسین] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَبَّادِ بْنِ كَثِيرٍ النَّوَّائِي قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ
كُلُّ مَا أَوْعَدَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ.^۱

در این سه روایت وعده عذاب و آتش جهنم را معیار برای کبیره بودن گناهان قرار داده است. البته معیارهای دیگری نیز در روایات مطرح شده است که مجال بررسی آنها وجود ندارد.

در حال حاضر گناهان کبیره‌ای که مربوط به حوزه اقتصاد است، مطرح می‌شود؛ چون اگرچه نسبت به گناهان کبیره، به صورت کلی جرم انگاری صورت گرفته است، اما برخی از گناهان کبیره هستند که در روایات بالخصوص نیز نسبت به آنها جرم انگاری شده است.

الف: رباخواری

اولین گناه از گناهان کبیره که مرتبط با حوزه اقتصاد است، رباخواری است که برای آن مجازات تعیین شده است. رباخواری در روایات متعددی به عنوان گناه کبیره مطرح شده است. صاحب وسائل در باب ۴۶ از ابواب جهاد با نفس، به پانزده روایت اشاره کرده است که رباخواری را جزو گناهان کبیره شمرده است. تعدادی از این روایات به عنوان نمونه اشاره می‌گردند.

۱- صحیح ابن محبوب

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَجْبُوبٍ قَالَ: كَتَبَ مَعِيَ بَعْضُ أَصْحَابِنَا إِلَى أَبِي الْحَسَنِ ع- يَسْأَلُهُ عَنِ الْكَبَائِرِ كَمْ هِيَ وَ مَا هِيَ فَكَتَبَ الْكَبَائِرُ مَنْ اجْتَنَبَ مَا وَعَدَ اللَّهُ عَلَيْهِ النَّارَ كَفَّرَ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ إِذَا كَانَ مُؤْمِنًا وَ السَّبْعُ الْمُوجِبَاتُ قَتْلُ النَّفْسِ الْحَرَامِ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ أَكْلُ الرِّبَا وَ التَّعْرُبُ بَعْدَ الْهَجْرَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَةِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ.^۲
در این روایت رباخواری و اکل مال یتیم که از معاصی مرتبط با مباحث اقتصادی هستند، معاصی کبیره محسوب شده اند.

۲- صحیح ابن عظیم حسنی

وَ عَنْهُمْ [محمد بن یعقوب عن عدة من اصحابنا] عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو جَعْفَرٍ الثَّانِي ع قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يَقُولُ سَمِعْتُ أَبِي مُوسَى بْنِ جَعْفَرٍ يَقُولُ دَخَلَ عَمْرُو بْنُ عَبِيدٍ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع فَلَمَّا سَلَّمَ وَ جَلَسَ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ وَ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَوَاحِشِ - ثُمَّ أَمْسَكَ فَقَالَ لَهُ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ ع مَا أَسْكَتَكَ قَالَ أَحِبُّ أَنْ أَعْرِفَ الْكَبَائِرَ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ نَعَمْ يَا عَمْرُو أَكْبَرُ الْكَبَائِرِ الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ - وَ بَعْدَهُ الْإِيَّاسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لَا يِيَّاسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ - ثُمَّ الْأَمْنُ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ - وَ مِنْهَا عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ لِأَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ جَعَلَ الْعَاقَ جَبَّارًا شَقِيًّا وَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا إِلَى آخِرِ الْآيَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَةِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لِعُنُوفِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ - وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصْلُونَ سَعِيرًا - وَ الْفِرَازُ مِنَ الرَّحْفِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ مَنْ يُولِهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَى فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ مَا وَاهُ جَهَنَّمُ وَ بَشَسَ الْمَصِيرُ - وَ أَكْلُ الرِّبَا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ - وَ السَّحْرُ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ لَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ - وَ الرِّزْنَا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ مَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ يَخْلُدْ فِيهِ مُهَانًا - وَ الْيَمِينُ الْغُمُوسُ الْفَاجِرَةُ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ

۱. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۲۷.

۲. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۱۸.

لا خَلَقَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ- وَ الْغُلُولُ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ مَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ- وَ مَنْعَ الرِّكَاتِ الْمَفْرُوضَةِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ- وَ شَهَادَةُ الزُّورِ وَ كِتْمَانُ الشَّهَادَةِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ وَ مَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتِمٌ قَلْبُهُ- وَ شُرْبُ الْخَمْرِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ نَهَى عَنْهَا كَمَا نَهَى عَنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ وَ تَرْكُ الصَّلَاةِ مُتَعَمِّدًا أَوْ شَيْئًا مِمَّا فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص قَالَ مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا- فَقَدْ بَرِيَ مِنْ ذِمَّةِ اللَّهِ وَ ذِمَّةِ رَسُولِهِ وَ نَقَضَ الْعَهْدَ وَ قَطِيعَةَ الرَّحِمِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدَّارِ- قَالَ فَخَرَجَ عَمْرُو وَ لَهُ صِرَاحٌ مِنْ بُكَائِهِ وَ هُوَ يَقُولُ هَلَكَ مَنْ قَالَ بِرَأْيِهِ وَ نَارَعَكُمْ فِي الْفَضْلِ وَ الْعِلْمِ.^۱

در این روایت نقل شده است که عمرو بن عبید^۲ به محضر امام صادق علیه السلام رسیده و آیه شریفه « وَ الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَوَاحِشَ » را تلاوت کرده و ساکت می شود. امام صادق علیه السلام از او در مورد علت ساکت شدن سوال می فرماید و عمرو بن عبید در پاسخ ایشان عرض می کند که برای دانستن گناهان کبیره تلاوت کرده است. امام صادق علیه السلام به تعدادی از گناهان کبیره اشاره کرده و آیه متناسب با هر گناه کبیره را اشاره می کنند که یکی از گناهان کبیره، رباخواری است.

۳- صحیحہ عبید بن زرارہ

وَ [محمد بن یعقوب] عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْحَجَّاجِ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ زُرَّارَةَ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْكَبَائِرِ فَقَالَ هُنَّ فِي كِتَابِ عَلِيِّ ع سَبْعُ الْكُفْرِ بِاللَّهِ وَ قَتْلُ النَّفْسِ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ أَكْلُ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيْتَةِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا وَ الْفِرَاقُ مِنَ الرَّحْفِ وَ التَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهَجْرَةِ قَالَ فَقُلْتُ هَذَا أَكْبَرُ الْمَعَاصِي فَقَالَ نَعَمْ قُلْتُ فَأَكُلُ الدَّرْهَمَ مِنْ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا أَكْبَرُ أَمْ تَرْكُ الصَّلَاةِ قَالَ تَرْكُ الصَّلَاةِ قُلْتُ فَمَا عَدَدَتْ تَرْكُ الصَّلَاةِ فِي الْكَبَائِرِ قَالَ أَيُّ شَيْءٍ أَوَّلُ مَا قُلْتُ لَكَ قُلْتُ الْكُفْرُ قَالَ فَإِنْ تَارَكَ الصَّلَاةَ كَافِرٌ يَغْنِي مِنْ غَيْرِ عِلَّةٍ.^۳

در این روایت به هفت مورد از معاصی کبیره اشاره شده است که رباخواری یکی از آنها است.

تاکنون به سه روایت در باب کبیره بودن رباخواری اشاره شد که علاوه بر روایات ذکر شده، روایت های شماره ۲، ۴، ۱۱، ۱۴، ۲۵، ۲۶، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴ و ۳۵ نیز مربوط به کبیره بودن رباخواری است. بنابراین یکی از گناهان کبیره، رباخواری است که جرم انگاری شده است. البته مقدار مجازات و مجری آن بحث دیگری است که جداگانه باید مورد بررسی قرار گیرد.

ب: اکل مال یتیم

دومین معصیت کبیره در حوزه اقتصاد، اکل مال یتیم است. این مسأله بیشتر در باب ارث رخ می دهد که اموال یتیمان به آنها داده نشده و مورد استفاده قرار می گیرد، در حالی که حکم آن حرمت است و برای مرتکب آن مجازات در نظر گرفته شده است. در مورد اکل مال یتیم نیز روایات متعددی وجود دارد. روایت های ۱، ۲، ۴، ۱۱ از باب ۴۶ از ابواب جهاد با نفس بر این مطلب دلالت دارند.

ج: منع زکات

سومین گناه کبیره، منع زکات است؛ یعنی برای کسانی که زکات پرداخت نمی کنند، مجازات دارند. در روایت عبدالعظیم حسنی منع زکات از گناهان کبیره شمرده شده و تعبیر « وَ مَنْعَ الرِّكَاتِ الْمَفْرُوضَةِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقُولُ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ » به کار رفته است.

۱. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۱۸-۳۲۰.

۲. عمرو بن عبید از کسانی بوده است که اعتقاد به ائمه علیهم السلام نداشته است، اما فضل علمی آنها مورد قبول او بوده است و لذا به خدمت ایشان رسیده و کسب فیض می کرده است.

۳. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۲۱.

د: نوشیدن خمر

سومین گناه کبیره در حوزه اقتصاد، شرب خمر است. شرب خمر معصیت اقتصادی در حوزه مصرف است. در روایت عبدالعظیم حسنی شرب خمر ذکر شده و امام جواد علیه السلام فرموده اند: «و شُرِبُ الْخَمْرِ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ نَهَى عَنْهَا كَمَا نَهَى عَنْ عِبَادَةِ الْأَوْثَانِ»^۱
در روایت فضل بن شاذان نیز آمده است:

و فِي عُيُونِ الْأَخْبَارِ بِأَسَانِيدِهِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ شَاذَانَ عَنِ الرَّضَاعِ فِي كِتَابِهِ إِلَى الْمَأْمُونِ قَالَ: الْإِيمَانُ هُوَ آدَاءُ الْأَمَانَةِ وَ اجْتِنَابُ جَمِيعِ الْكِبَائِرِ وَ هُوَ مَعْرِفَةٌ بِالْقَلْبِ وَ إِفْرَازٌ بِاللِّسَانِ وَ عَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ إِلَى أَنْ قَالَ وَ اجْتِنَابُ الْكِبَائِرِ وَ هِيَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى وَ الزَّانَا وَ السَّرْقَةَ وَ شُرْبُ الْخَمْرِ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الزَّحْفِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا وَ أَكْلُ الْمَيْتَةِ وَ الدَّمِ وَ لَحْمِ الْخَنْزِيرِ وَ مَا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ وَ أَكْلُ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيِّنَةِ وَ السُّحْتُ وَ الْمَيْسِرُ وَ هُوَ الْقِمَارُ وَ الْبُخْسُ فِي الْمَكِّيَالِ وَ الْمِيزَانِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ وَ الزَّانَا وَ اللُّوَاطُ وَ الْيَأْسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ وَ الْأَمْنُ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ وَ الْقُنُوطُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ مَعُونَةُ الظَّالِمِينَ وَ الرُّكُونُ إِلَيْهِمْ وَ الْيَمِينُ الْعَمُوسُ وَ حَبْسُ الْحُقُوقِ مِنْ غَيْرِ عُسْرٍ وَ الْكُذْبُ وَ الْكِبْرُ وَ الْإِسْرَافُ وَ التَّبَذِيرُ وَ الْخِيَانَةُ وَ الْإِسْتِخْفَافُ بِالْحَجِّ وَ الْمُحَارَبَةُ لِأَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ الْإِسْتِغَالُ بِالْمَلَاهِي وَ الْإِضْرَارُ عَلَى الدُّنُوبِ.^۱

ه: سرقت

پنجمین گناه کبیره در حوزه اقتصاد سرقت است. در روایت فضل بن شاذان که چند سطر پیش نقل شد، سرقت به عنوان یکی از گناهان کبیره ذکر شده است. علاوه بر روایت فضل بن شاذان می توان به دو روایت دیگر اشاره کرد:

۱- وَ [محمد بن علی بن الحسین] عَنْ أَبِيهِ وَ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ عَنِ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْحَطَّابِ عَنِ الْحَكَمِ بْنِ مَسْكِينٍ عَنِ سُلَيْمَانَ بْنِ طَرِيفٍ عَنِ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع قَالَ: قُلْتُ لَهُ مَا لَنَا نَشْهَدُ عَلَى مَنْ خَالَفَنَا بِالْكَفْرِ وَ مَا لَنَا لَا نَشْهَدُ لَأَنْفُسِنَا وَ لِأَصْحَابِنَا أَنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ فَقَالَ مِنْ ضَعْفِكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ فِيكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْكِبَائِرِ فَاشْهَدُوا أَنْكُمْ فِي الْجَنَّةِ قُلْتُ فَأَيُّ شَيْءٍ الْكِبَائِرُ قَالَ أَكْبَرُ الْكِبَائِرِ الشُّرْكُ بِاللَّهِ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ التَّعَرُّبُ بَعْدَ الْهَجْرَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَةِ وَ الْفِرَازُ مِنَ الزَّحْفِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا وَ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيِّنَةِ وَ قَتْلُ الْمُؤْمِنِ فَقُلْتُ لَهُ الزَّانَا وَ السَّرْقَةُ فَقَالَ لَيْسَا مِنْ ذَلِكَ.^۲

در این روایت اگرچه اکبر الكبائر بودن سرقت نفی شده است، اما اصل کبیره بودن ثابت است و جرم انگاری شده است.

۱. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۲۹.

۲. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۳۰.

جلسه: ۴۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵

درس: نظام اقتصادی اسلام
موضوع: بررسی وجود سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلامی
استاد: علی عندلیبی دام ظلّه

۲- وَ بِإِسْنَادِهِ [محمد بن علی بن الحسین] عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ فِي حَدِيثِ شَرَائِعِ الدِّينِ قَالَ: وَ الْكِبَائِرُ مُحَرَّمَةٌ وَ هِيَ الشُّرْكُ بِاللَّهِ وَ قَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ وَ عُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ وَ الْفِرَاقُ مِنَ الرَّحْفِ وَ أَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ ظُلْمًا وَ أَكْلُ الرِّبَا بَعْدَ الْبَيْتَةِ وَ قَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ وَ بَعْدَ ذَلِكَ الرِّنَا وَ اللَّوْاطُ وَ السَّرِقَةُ وَ أَكْلُ الْمَيْتَةِ وَ الدَّمُ وَ لَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَ مَا أَهْلَلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ وَ أَكْلُ السُّحْتِ وَ الْبَحْسُ فِي الْمِيزَانِ وَ الْمِكْيَالِ وَ الْمَيْسِرُ وَ شَهَادَةُ الزُّورِ وَ الْيَأْسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ وَ الْأَمْنُ مِنْ مَكْرِ اللَّهِ وَ الْقُنُوطُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ وَ تَرْكُ مُعَاوَنَةِ الْمُظْلُومِينَ وَ الرُّكُونُ إِلَى الظَّالِمِينَ وَ الْيَمِينُ الْغَمُوسُ وَ حَبْسُ الْحَقُوقِ مِنْ غَيْرِ عُسْرٍ وَ اسْتِعْمَالُ التَّكْبِيرِ وَ التَّجْبُرِ وَ الْكُذْبُ وَ الْإِسْرَافُ وَ التَّبْدِيرُ وَ الْخِيَانَةُ وَ الْإِسْتِخْفَافُ بِالْحَجِّ وَ الْمُحَارَبَةُ لِأَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ الْمَلَاهِي الَّتِي تَصُدُّ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مَكْرُوهَةٌ كَالْغِنَاءِ وَ ضَرْبِ الْأَوْتَارِ وَ الْإِصْرَارِ عَلَى صَغَائِرِ الذُّنُوبِ.^۱

و: قمار بازی

معصیت کبیره ششم در باب اقتصاد، قمار بازی است.

در مورد قمار بازی می توان به روایت فضل بن شاذان اشاره کرد.

ز: اکل میت

مورد هفتم برای گناهان کبیره مرتبط با اقتصاد، خوردن میت، خونخواری و خوردن گوشت خوک است که از گناهان حوزه مصرف محسوب می شوند.

در روایت فضل بن شاذان و اعمش به این سه مورد اشاره شده است.

ح: عدم پرداخت دیون طلبکاران در عین توان

عدم پرداخت دیون طلبکاران، گناه هشتم است.

روایت فضل بن شاذان و اعمش که در آنها به تعبیر «وَ حَبْسُ الْحَقُوقِ مِنْ غَيْرِ عُسْرٍ» اشاره شده، از أدله این مورد محسوب می شوند.

ط: اسراف

اسراف کردن از گناهان کبیره در حوزه مصرف است.

در روایت فضل بن شاذان و اعمش به این گناه کبیره اشاره شده است.

ی: کم فروشی

کم فروشی از گناهان کبیره ای است که ابتلای مسلمانان به آن زیاد است و مربوط به حوزه توزیع است.

در روایت فضل بن شاذان و اعمش به این گناه کبیره اشاره شده و از آن با عنوان «وَ الْبَحْسُ فِي الْمِيزَانِ وَ الْمِكْيَالِ» یاد شده است. . کیل و وزن کم بگذارد.

تاکنون به تعدادی از گناهان کبیره در حوزه اقتصاد اشاره شد. از طرف دیگر، طبق قاعده کلی مبنی بر وجود مجازات برای همه گناهان اعم از کبیره و صغیره، همه موارد ذکر شده جرم انگاری شده و دارای مجازات خواهند بود.

۱. وسائل الشیعة ۱۵: ۳۳۱.

اشاره به برخی از گناهان جرم انگاری شده در روایات

برخی از گناهان اعم از صغیره و کبیره هستند که در روایات، بالخصوص نسبت به آنها جرم انگاری صورت گرفته است؛ لذا در این موارد به ضمیمه کردن قاعده‌ی کلی «إِنَّ اللَّهَ قَدْ جَعَلَ لِكُلِّ شَيْءٍ حَدًّا وَ جَعَلَ لِمَنْ تَعَدَّى ذَلِكَ الْحَدَّ حَدًّا» لازم نیست بلکه مستقیماً توسط شارع جرم انگاری شده است.

در اصطلاح فقهی مجازات‌های تعیین شده توسط خود شارع، حد نامیده می‌شود و گناهان بسیاری این چنین هستند، اما در این مجال به تعدادی از گناهان مرتبط با مباحث اقتصادی اشاره می‌شود.

الف: سرقت

سرقت از مواردی است که بالخصوص نسبت به آن جرم انگاری شده است. صاحب وسائل بابی با عنوان «بَابُ أَنْ مَنْ سَرَقَ قُطِعَتْ يَدُهُ الْيُمْنَى وَإِنْ سَرَقَ ثَانِيَةً قُطِعَتْ رِجْلُهُ الْيُسْرَى فَإِنْ سَرَقَ ثَالِثَةً سَجِنَ مُؤَبَّدًا حَتَّى يَمُوتَ وَ يُنْفَقَ عَلَيْهِ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ فَإِنْ سَرَقَ فِي السَّجْنِ قُتِلَ» به حد سرقت اختصاص داده است.

در روایت سماعه بن مهران آمده است:

وَ [محمد بن يعقوب] عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ قَالَ: قَالَ: إِذَا أُخِذَ السَّارِقُ قُطِعَتْ يَدُهُ مِنْ وَسْطِ الْكُفِّ فَإِنْ عَادَ قُطِعَتْ رِجْلُهُ مِنْ وَسْطِ الْقَدَمِ فَإِنْ عَادَ اسْتُودِعَ السَّجْنَ فَإِنْ سَرَقَ فِي السَّجْنِ قُتِلَ.^۱

بر اساس این روایت، سرقت جرم انگاری شده و مجازات آن برای مرتبه اول قطع دست راست، مرتبه دوم قطع پای چپ، مرتبه سوم حبس ابد است و در صورتی که در زندان سرقت صورت گیرد، مجازات آن اعدام است.

البته در روایت یونس که در آن تعبیر «أَصْحَابُ الْكَبَائِرِ كُلِّهَا إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِمُ الْحَدُّ مَرَّتَيْنِ قُتِلُوا فِي الثَّلَاثَةِ» به کار رفته است، اعدام را برای مرتبه سوم قرار داده است و لذا روایت سماعه مخصوص آن خواهد بود.

ب: شرب خمر

معصیت دیگری که در روایات بالخصوص جرم انگاری شده، شرب خمر است. در این زمینه روایات متعددی نقل شده است که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌شود:

۱- مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ وَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ جَمِيعاً عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَ عَنْ رَجُلٍ شَرِبَ حُسْوَةَ خَمْرٍ قَالَ يُجْلَدُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً قَلِيلَهَا وَ كَثِيرُهَا حَرَامٌ.^۲

این روایت صحیح‌ه یا موثقه است؛ چون روشن نیست که اسحاق بن عمار یک نفر یا دو نفر است، اما هر دو ثقة اند و لذا روایت معتبره محسوب می‌شود.

۱. وسائل الشیعة ۲۸: ۲۵۲.

۲. وسائل الشیعة ۲۸: ۲۱۹.

جلسه: ۴۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵

درس: نظام اقتصادی اسلام
موضوع: بررسی وجود سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلامی
استاد: علی عندلیبی دام ظلّه

۲- مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنِ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَحَدِهِمَا ع قَالَ: كَانَ عَلِيٌّ ع يَضْرِبُ فِي الْخَمْرِ وَالنَّبِيدِ ثَمَانِينَ الْحُرَّ وَالْعَبْدَ وَالْيَهُودِيَّ وَالنَّصْرَانِيَّ - قُلْتُ وَ مَا شَأْنُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ قَالَ لَيْسَ لَهُمَا أَنْ يُظْهَرُوا شُرْبَهُ بِكَوْنِ ذَلِكَ فِي بُيُوتِهِمْ.^۱

نکته قابل توجه این است که در جامعه اسلامی در مورد شرب خمر، حتی نسبت به غیر مسلمانان نیز جرم انگاری شده است و آنها نمی توانند به صورت علنی شرب خمر کنند.

۳- وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنْ يُونُسَ عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ ع يَجْلِدُ الْحُرَّ وَالْعَبْدَ وَالْيَهُودِيَّ وَالنَّصْرَانِيَّ فِي الْخَمْرِ وَالنَّبِيدِ ثَمَانِينَ قُلْتُ مَا بَالُ الْيَهُودِيِّ وَالنَّصْرَانِيِّ - فَقَالَ إِذَا أَظْهَرُوا ذَلِكَ فِي مِصْرٍ مِنَ الْأَمْصَارِ لِأَنَّهُمْ لَيْسَ لَهُمْ أَنْ يُظْهَرُوا شُرْبَهَا^۲

ج: رباخواری

معصیت دیگری که بالخصوص نسبت به آن جرم انگاری صورت گرفته، رباخواری است.
در روایت ابوبصیر آمده است:

وَ بِإِسْنَادِهِ [محمد بن الحسن] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ يَحْيَى عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ يَزِيدَ عَنْ يَحْيَى بْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَمَّارٍ وَ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ قَالَ: قُلْتُ أَكَلُ الرَّبَا بَعْدَ الْبَيْئَةِ قَالَ يُؤَدَّبُ فَإِنْ عَادَ أُدْبَ فَإِنْ عَادَ قُتِلَ.^۳

در این روایت اشاره شده است که رباخوار در مرتبه اول و دوم تأدیب می شود و در مرتبه سوم اعدام خواهد شد. البته مقصود از تأدیب در این روایت، مجازات است و با تأدیب که نسبت به کودکان صورت می گیرد، متفاوت است.
ممکن است اشکال شود که روایت ابوبصیر دارای معارض است؛ چون در روایت سکونی آمده است:

وَ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّوْفَلِيِّ عَنِ السَّكُونِيِّ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ ع (أَنَّهُ) أَتَى بِأَكْلِ الرَّبَا فَاسْتَتَابَهُ فَتَابَ ثُمَّ خَلَى سَبِيلَهُ ثُمَّ قَالَ يُسْتَتَابُ أَكْلُ الرَّبَا كَمَا يُسْتَتَابُ مِنَ الشَّرْكِ.^۴

در این روایت نقل شده است که امام صادق علیه السلام رباخوار را توبه داده و او را آزاد کرده است؛ لذا روشن می شود که رباخواری جرم نیست و برای آن مجازات تعیین نشده است.

پاسخ این است که اولاً: سند روایت سکونی دارای اشکال است. ثانیاً: اگرچه رباخواری دارای مجازات است، اما حاکم اسلامی دارای اختیار است که برخی مجازات ها را عفو کند و لذا ممکن است امام باقر علیه السلام از اختیار خود استفاده کرده باشند. بنابراین بین روایت ابوبصیر و

۱. وسائل الشیعة ۲۸: ۲۲۷.

۲. وسائل الشیعة ۲۸: ۲۲۷.

۳. وسائل الشیعة ۲۸: ۳۷۱.

۴. وسائل الشیعة ۲۸: ۳۷۲.

جلسه: ۴۵
تاریخ: ۱۴۰۳/۰۲/۲۵

درس: نظام اقتصادی اسلام
موضوع: بررسی وجود سیاست جزائی در نظام اقتصادی اسلامی
استاد: علی عندلیبی دام ظلّه

سکونی تعارض رخ نمی دهد کما اینکه روایت ابن بکیر که در آن برای رباخواری مجازات اعدام را بیان کرده، مشکلی ایجاد نمی کند. در روایت ابن بکیر آمده است:

مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ عَنْ عِدَّةٍ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ ابْنِ بُكَيْرٍ قَالَ: بَلَغَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عَ عَنْ رَجُلٍ أَنَّهُ كَانَ يَأْكُلُ الرِّبَاَ وَيُسَمِّيهِ اللَّبَّاءَ فَقَالَ لَيْنُ أَمْكَنِي اللَّهُ مِنْهُ لِأَضْرِبَنَّ عُنُقَهُ^۱.

بر اساس این روایت به امام صادق علیه السلام اطلاع می دهند که کسی رباخواری کرده و آن را همانند آغوز می داند. امام صادق علیه السلام می فرمایند که اگر برای ایشان ممکن بود، او را اعدام می کردند. اشاره امام صادق علیه السلام به اعدام رباخوار، با تعبیر تأدیب که در روایت ابوبصیر ذکر شد، منافات ندارد؛ چون فرد در عین رباخواری آن را حلال می شمرده است و همین امر موجب این مجازات سنگین بر او می شود. صاحب وسائل نیز این روایت با در بایی با عنوان «بَابُ بُبُوتِ الْقَتْلِ وَالْكَفْرِ بِاسْتِحْلَالِ الرِّبَا» نقل کرده است.